

АМЕРИКАНО-ІЗРАЇЛЬСЬКЕ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО

У статті розкриваються основні законодавчі та практичні моменти військово-технічного співробітництва між США та Ізраїлем. Основну увагу сконцентровано на проблемі фінансування Сполученими Штатами Америки значущих ізраїльських військово-технічних програм. Аналізується співвідношення співпраці з національними інтересами обох держав. Робиться висновок про взаємовигідність такого співробітництва попри існуючі негативні аспекти.

Ключові слова: США, Ізраїль, військово-технічне співробітництво, реекспорт, ПАР, Китай.

В статье раскрываются основные законодательные и практические моменты военно-технического сотрудничества между США и Израилем. Основное внимание сконцентрировано на проблеме финансирования Соединенными Штатами Америки значимых израильских военно-технических программ. Делается вывод о взаимовыгодности такого сотрудничества, несмотря на существующие негативные аспекты.

Ключевые слова: США, Израиль, военно-техническое сотрудничество, реекспорт, ЮАР, Китай.

The article describes the basic legal and practical issues of military-technical cooperation between the U.S. and Israel. Main attention is focused on the problem of financing significant Israeli military-technical programs by the United States. It is concluded that such cooperation is of mutual benefit despite the negative aspects.

Key words: United States, Israel, the military-technical cooperation, re-exports, South Africa, China.

Відносини між США та Ізраїлем можна назвати наріжним каменем у так званому близькосхідному питанні. Потужна політична, військова та економічна допомога Ізраїлю з боку США допомагає єврейській державі зберігати міцну позицію у здебільшого ворожому середовищі. Керівництво США з кожним новим президентом не змінювало своєї прихильності єврейській державі, завжди приділяло їй особливу увагу і багаторазово надавало і продовжує надавати підтримку Ізраїлю, особливо у військово-технічній галузі

Говорячи про наукову літературу з цієї тематики необхідно відзначити той факт, що переважна більшість праць має американське та ізраїльське походження. Серед зарубіжних дослідників зазначена проблема знайшла відображення, насамперед, у роботах Г. Кісінджера [1], З. Бжезинського [2], Х. Бермана [3], М. Ейзенштадта [4], П. Клаусона [5], Д. Маковські [6], М. Найтса [7], Д. Поллока [8] та ін.

Серед російських досліджень потрібно відзначити роботи Є. Кірсанова [9], Г. Косача [10], В. Костелянця [11], Б. Подцероба [12], В. Сергєєва [13], В. Сотнікова [14] та І. Тулякова [15],

присвячені окремим аспектам політики США на Близькому Сході. В Україні ця тема розроблено недостатньо, проте дослідження А. Захарченка [16] є досить ґрунтовним.

Метою даного дослідження є аналіз військово-технічного аспекту американо-ізраїльських відносин та формування висновків щодо сутності, проявів та якості військово-технічної взаємодії.

Протягом десятиліть США і Ізраїль підтримували міцні двосторонні відносини з низки причин. Традиційно США надавали потужну підтримку Ізраїлю, тому що країни є союзниками, мають спільні стратегічні інтереси на Близькому Сході (стурбованість іранською загрозою, Сирією та ісламістським екстремізмом), а також однаково прихильні демократичним цінностям.

Військово-технічне співробітництво Ізраїлю та США спирається на «Угоду про надання допомоги для взаємного зміцнення безпеки», підписану в 1952 р [17]; Меморандум про домовленість, в якому США висловили готовність продовжити підтримувати ізраїльську військову міць; Меморандум про взаєморозуміння в галузі стратегічного співробітництва 1982 року; Угоду про вільну торгівлю 1985 року.

У листопаді 1983 р. в ході переговорів у Вашингтоні між президентом США Рональдом Рейганом і прем'єр-міністром Ізраїлю Іцхаком Шаміром було підписано угоду, в результаті якої відносини між двома країнами були виведені на новий рівень військово-стратегічної співпраці і тісної політичної координації. За цією угодою передбачалося проведення спільних операцій, у тому числі проведення спільних військових навчань двох країн, створення на території Ізраїлю складів для зберігання американського озброєння для його використання на Близькому Сході, обмін розвідувальними даними, спільне планування дій у разі зміни військової обстановки в регіоні, а також використання ізраїльських портів кораблями другого флоту ВМС США [18].

У травні 1986 року Ізраїль і США підписали договір, за яким передбачалася участь Ізраїлю в секретній програмі стратегічної оборонної ініціативи (COI). В рамках цієї програми Ізраїль отримав більше 1 млрд доларів на розробку протиракетки «Хец».

Отже, програма військово-технічного співробітництва (далі ВТС) США та Ізраїлю спирається на широку законодавчу базу, основи якої були закладені ще у 1952 році. США підтвердили своє зобов'язання підтримувати військову перевагу Ізраїлю над арабськими сусідами, надавати йому фінансову допомогу і зміцнювати його національну безпеку.

Співпраця Ізраїлю та США у сфері озброєння носить комплексний характер і складається з різних компонентів, включаючи військовий та економічний. Найбільшим компонентом ВТС США та Ізраїлю є військова допомога. За деякими оцінками, Ізраїль щорічно отримує приблизно 1 млрд доларів США у вигляді благодійних внесків, приблизно таку ж суму через коротко- і довгострокові позики, а також 1 млрд доларів від випуску облігацій [19]. Крім того, США фінансують окремі проекти. Наприклад, США надали Ізраїлю 1,3 млрд дол на створення літака «Лаві», 200 млн дол на створення танка «Меркава» та інші військові проекти [20].

У 2001 році, після підписання меморандуму про взаєморозуміння, обсяги американської військової допомоги було доведено до 2,4 млрд доларів США. У серпні 2007 року після підписання наступного Меморандуму про взаєморозуміння адміністрація Дж. Буша оголосила про збільшення американської військової допомоги Ізраїлю на 6 млрд доларів протягом наступного десятиріччя. Таким чином, в 2009 році фінансова військова допомога склала 2,55 млрд доларів і до 2011 року досягла 3 млрд доларів. Згідно десятирічного плану, запропонованого США, військова фінансова допомога Ізраїлю з 2012 до 2018 року буде щорічно складати 3,09 млрд доларів [21].

З 2000 до 2009 роки США ліцензували, оплатили чи поставили Ізраїлю понад 670 млн. одиниць зброї та обладнання, військового або

подвійного призначення вартістю близько 19 млрд доларів у рамках трьох основних програм: 1) «військових поставок зарубіжним країнам», 2) «прямих комерційних поставок» і 3) «передачі зарубіжним державам невикористовуваної військової техніки та майна (Excess Defense Articles) [22].

Програма «військових поставок зарубіжним країнам» передбачає продаж американського військового устаткування, надання послуг та організацію навчань безпосередньо через уряд США і уряд іншої країни. Угоди в рамках даної програми також роблять внесок у поліпшення торговельного балансу країни, підтримку висококваліфікованої робочої сили в оборонно-промисловому комплексі, розширення виробничих ліній, що відповідно веде до зменшення вартості виробленого зброї. За даною програмою, наприклад, проходить операція з продажу Ізраїлю багатofункціональних винищувачів п'ятого покоління F-35. Договір про купівлю даних винищувачів був підписаний у серпні 2010 року в Нью-Йорку міністром оборони Ізраїлю Ехудом Баракком. Сума операції склала 2,75 млрд доларів США [23].

Слід зазначити, що домовленість про цю закупівлю була досягнута не відразу і її доцільність досі ставиться під сумнів не тільки в Ізраїлі, але й в інших країнах, які беруть участь у даному проекті. Справа в тому, що через різні причини строки розробки та створення даного винищувача збільшились, через що у декілька разів зросла його вартість (для Ізраїлю вартість зросла з 80 млн доларів за літак до 200 млн доларів [24]), більш того його інноваційність та ефективність активно ставиться під сумнів різними фахівцями.

Іншим важливим проектом, здійснюваним в рамках програми державних «військових поставок зарубіжним країнам», є американська допомога Ізраїлю в створенні системи протиракетної оборони (ПРО) «Залізний купол» [25]. У листопаді 2010 року адміністрація президента США Барака Обами зробила заяву про надання Ізраїлю військової допомоги в розмірі 502 млн доларів для розробки даної системи ПРО. Тактична система «Залізний купол» створена для виявлення, перехоплення і знищення ракет ближнього радіусу дії, запущених з території Гази і південного кордону Лівану. Ця мобільна система протиракетної оборони здатна ефективно визначати наближення ракет на дальностях від 4 до 70 кілометрів за будь-яких погодних умов.

Важливо зазначити, що кошти військової допомоги Ізраїль зобов'язаний витратити здебільшого на придбання американської військової техніки, запчастин, боєприпасів і спорядження. Лише невелику частину коштів американці дозволяють реалізувати в Ізраїлі – приблизно 25 %, причому на чітко встановлені проекти, включаючи капітальне будівництво. Найбільш відоме спорудження в Ізраїлі двох авіабаз (Увда і Рамон) і кількох інших об'єктів після укладення мирного договору з Єгиптом в 1979 році. З кінця 80-х років, після

скандалу, пов'язаного з генерал-майором Рамі Доганом, начальником технічного управління ВПС, який був викритий в отриманні хабарів від американських корпорацій, Ізраїль не отримував коштів на будівництво. Лише у 2000 році США відновили фінансування подібних проектів. З цих грошей фінансується будівництво двох піхотних навчальних військових баз і декількох баз-складів («ЯМАХ-ім») для резервістських бронетанкових дивізій. На це виділено 205,03 млн доларів США у 2000 році. Усього в 2000 році Ізраїль отримав право витратити 470 млн доларів у себе і ще 5 млн – у Європі [26].

Важливим компонентом військово-технічного співробітництва між Ізраїлем і США є проведення спільних навчань збройних сил двох країн на регулярній основі. Неможливо переоцінити важливість навчань, що проводяться на території Ізраїлю, для американських солдатів: у них з'являється можливість перейняти у своїх ізраїльських колег досвід ведення бою в пустельній місцевості та проводити навчання в умовах, наближених до реальних. Відомо, що ізраїльська пустеля Негев схожа на території країн Близького Сходу (наприклад, на територію Кувейту, Іраку). Крім цього, Ізраїль володіє великим досвідом проведення операцій на забудованій місцевості, зокрема в густозаселених мусульманських кварталах. Для проведення таких навчань Ізраїль будує цілі села і міста зі справжніх матеріалів або металевих каркасів, на які натягаються з метою економії плакати з фотографіями фасадів будинків.

Наймасштабніші американо-ізраїльські навчання проводяться один раз на два роки і носять кодову назву «Ялівцева кобра». Останній раз ці навчання були проведені в жовтні 2009 року, коли вони набули безпрецедентного характеру за кількістю задіяних військовослужбовців і техніки. За даними науково-дослідницької служби конгресу США з доповіді «Допомога США Ізраїлю», у маневрах брали участь більше тисячі солдатів і офіцерів з кожного боку [27]. Американська армія розмістила на території Ізраїлю протиракетний комплекс наземного базування THAAD, батареї ЗРК Patriot нової модифікації і протиракетні комплекси морського базування – AEGIS. Ізраїль провів випробування нової модифікації протиракетної «Хец» – «Хец-2». У ході навчань відпрацьовувалися сценарії відбиття масованої ракетної атаки по Ізраїлю з боку Ірану, а також Сирії, Лівану і сектора Газа [28].

За повідомленням газети «The Jerusalem Post», наступні навчання «Ялівцева кобра» пройдуть на початку 2012 року [29]. Планується, що новий варіант навчань перевершить за складністю та масштабами попередні спільні маневри. Метою даних навчань стане створення інфраструктури, яка дозволяє американській та ізраїльській протиракетним системам ефективно взаємодіяти одна з одною у разі виникнення військової конфронтації з Іраном, коли США вирішать встановити свої

системи ПРО на території Ізраїлю (подібно до того, як були встановлені американські системи ПРО в 1991 році під час війни в Перській затоці). Заступник помічника держсекретаря США з контролю над озброєннями, перевірки і дотриманням угод Френк Роуз заявив, що США планують розмістити в Середземному морі другу систему ПРО морського базування Aegis, крім уже встановленої системи USS Monterey, а також США планують розмістити на території Ізраїлю досконалішу радіолокаційну станцію (РЛС) передового базування AN / TPY 2, що працює за технологією X-Band. У той час як діючі ізраїльські радары здатні виявляти ракети за 160 км, нова система виявляє ракети за 800-950 км. Крім того, систему буде підключено до глобальної мережі американських супутників у програмі забезпечення ПРО для фіксування запусків [30].

З 1990 року США розміщують на території Ізраїлю стратегічні запаси зброї на випадок екстреної необхідності. За домовленістю Ізраїль також може отримати доступ до цієї зброї у разі потреби, але тільки з дозволу Вашингтона. Під час війни в Перській Затоці вартісний еквівалент розміщеної зброї сягав 300 млн. доларів, а пізніше він зріс до 400 млн дол США. Останній раз Ізраїль вдавався до використання зброї з американських військових складів у 2006 році під час Другої ліванської війни, після якої в 2007 році кількість американської зброї на ізраїльських складах було подвоєно [31]. Вважається, що таке збільшення запасів зброї стримує іранську загрозу.

За повідомленням газети «Ha'aretz» з посиланням на журнал «Defense News», у 2011 році США розмістять в Ізраїлі додаткову зброю вартістю 400 млн доларів, і, таким чином, до 2012 року вартість американської зброї, що знаходиться на зберіганні в Ізраїлі, складе 1,2 млрд доларів. Різні озброєння, включаючи «розумні бомби» (з лазерною системою наведення), буде доступним, у разі необхідності, для Ізраїлю. За інформацією з джерел двох країн за новим законодавством, яке, однак, ще належить зафіксувати в оновленому двосторонньому договорі, Ізраїль отримає більшу свободу у виборі зброї, що надходить на зберігання на його території [32].

Проте, не всі ізраїльські угоди відповідають американському законодавству. Виявляється, що Ізраїль систематично порушує умови різних угод, які контролюють передачу американської зброї і технологій третім країнам, включаючи Китай, ПАР, Ефіопію і Чилі. І хоча Ізраїль не є єдиним порушником американського закону про реекспорт зброї та технологій, саме він викликає найбільшу занепокоєність Пентагону, тому що, за заявами американських чиновників, ізраїльтяни порушують закон набагато частіше від інших і при цьому передає набагато більш стратегічно важливі технології. Крім того, Ізраїль передає американські товари військового призначення «країнам-вигнанням», з якими США відмовляються співпрацювати,

а це означає, що Ізраїль ставить під загрозу національну безпеку США. Також слід зазначити, що ізраїльська військова промисловість настільки складна, що відстежити порушення закону практично неможливо. А головне, що на відміну від інших країн, де реекспорт здійснюють не контрольовані компанії, в Ізраїлі реекспорт американської зброї і технологій санкціонується державою.

Вперше випадки реекспорту американських озброєнь були зафіксовані в 70-ті роки, коли у великих масштабах стала надходити американська військова допомога. Оскільки ізраїльські інженери мають високу кваліфікацію, то передача зброї може бути прирівняна до передачі технологій. Ізраїль останні чотири десятиліття успішно копіює американське обладнання, адаптуючи його до місцевих кліматичних і географічних умов, потім продає його як власну розробку. Найголовніша проблема полягає в тому, що, продаючи вдосконалене американське озброєння під виглядом власного, воно не потрапляє під контроль США.

Головними одержувачами ізраїльського реекспорту американських технологій є ПАР і Китай. Особливо тісні відносини між Ізраїлем і Південною Африкою були під час режиму апартеїду, коли Ізраїль постачав ПАР балістичні ракети, літакові двигуни, протитанкові ракети та ін. Китаю Ізраїль передавав в основному технології і ділився своїм досвідом у створенні винищувачів нового покоління, танків, а також ракет класу «повітря-повітря». У 1992 році між Ізраїлем і Китаєм були встановлені дипломатичні відносини,

а в 1993 році було підписано угоду про науково-технічне співробітництво [33].

Таким чином, порушуючи американський закон про реекспорт озброєнь, Ізраїль також ставить під загрозу комерційні інтереси США, компрометує розвідувальні служби, порушує регіональну розстановку сил, деформує дипломатичні відносини між двома країнами та зміцнює недовіру США до експорту Ізраїлем озброєнь і військової техніки. І, незважаючи на все це, виявляється, що США ставляться до реекспорту своїх технологій відносно спокійно, судячи з того, що до 2006 року США жодного разу не проводили повний аудит витрачання коштів, що надійшли через програму надання фінансової військової допомоги зарубіжним державам (FMF), і жодне агентство не займалося перевіркою того, як Ізраїль виконує свої зобов'язання не передавати іншим країнам американські технології.

Той факт, що США не вживають жорстких заходів щодо припинення таких порушень, дає підстави говорити про те, що американська допомога Ізраїлю, перш за все, має ряд масштабних переваг для самих США, оскільки кошти, одержувані США в результаті ВТС з Ізраїлем, витрачаються переважно на території США. Крім того, сьогодні американські спецслужби, які пережили важкі часи, більш ніж коли-небудь потребують співпраці з іноземними розвідками, в тому числі і з ізраїльською. Іншими словами, збереження стратегічного і оборонного союзу між Ізраїлем і США повністю задовольняє інтересам обох держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? / Генри Киссинджер. – М. : Ладомир, 2004. – 352.
2. Бжезинский Зб. Еще один шанс / Збигнев Бжезинский. – М. : Международные отношения, 2007. – 240 с.
3. Berman H., Makovsky D. Myths, Illusions, and Peace: Finding a New Direction for America in the Middle East / H. Berman, D. Makovsky // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1539. – June 23, 2009. – P. 83–95.
4. Eisenstadt M., Ali A. «How This Ends»: Iraq's Uncertain Path toward National Reconciliation / M. Eisenstadt, A. Ali // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1553. – July 17, 2009. – P. 33–41.
5. Clawson P., Takeyh R. The Iranian Opposition, the Nuclear Issue, and the West / P. Clawson // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1622. – January 19, 2009. – P. 14–28.
6. Makovsky D. Beyond Settlements: U.S. Policy Options Going Forward / D. Makovsky // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1579. – September 16, 2009. – P. 38–50.
7. Knights M. Iraq Withdrawal Deadline: Subtle Shift in U.S. Mission / M. Knights // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1544. – June 26, 2009. – P. 52–59.
8. Pollock D. New «Arab Street» Polls: United States Gaining Ground, Iran Losing / D. Pollock // Washington Institute for Near East Policy Watch № 1549. – July 10, 2009. – P. 94–108.
9. Кирсанов Е. Е. Мнение о стратегии США в Афганистане / Е. Е. Кирсанов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/19-09-09.htm.
10. Косач Г. Г. Барак Обама в Каирском университете: речь, обращенная к арабскому и мусульманскому миру / Г. Косач. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/09-06-09.htm.
11. Костелянец С. В. Американский Совет по международным отношениям о стратегии «АфПак» Барака Обамы // С. Костелянец. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/14-10-09a.htm.
12. Подцероб А. Б. Барак Обама и политика США на Ближнем Востоке / А. Подцероб [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/28-06-09a.htm.
13. Сергеев В. В. Новая стратегия США в Афганистане (согласно речи президента США Б. Обамы) / В. Сергеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/02-05-09b.htm.
14. Сотников В. И. Новая стратегия президента США Б. Обамы в отношении Пакистана и Афганистана, взгляд из Пакистана / В. Сотников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.iimes.ru/rus/stat/2009/03-04-09.htm.
15. Туляков И. Новая политика Обамы не выдержала «проверку Израилем» / И. Туляков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.pravda.ru/article/1000662.html.
16. Захарченко А. М. Близькосхідна стратегія Б. Обами: традиції та інновації в американських підходах до регіону / А. Захарченко // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. – 2010. – № 11 (112). – С. 3–15.

17. Military Assistance: Information on U.S. Weapons Deliveries to the Middle East // The U.S. Government Accountability Office (GAO). US Government Printing Office. – September 21, 2001. – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GAOREPORTS-GAO-01-1078/html/GAOREPORTS-GAO-01-1078.htm>.
18. Brune L. Chronological History of U.S. Foreign Relations: 1932-1988 / L. Brune // Routhledge. – London, Great Britan. – 2003. – P. 986.
19. Mark C. Israeli-United States Relationship / C. Mark // Nova Scince Publishers, Inc. – New York. – 2006. – P.1.
20. Clyde R. Israeli-United States Relationship / R. Clyde // Nova Scince Publishers, Inc. – New York. – 2006. – P. 2.
21. Sharp J. U. S. Foreign Aid to Israel / Jeremy Sharp // Congressional Research Service. – September 15, 2010. – P. 4.
22. Ruebner J. US Weapons Sales to Israel: Disincentives to Peace / Josh Ruebner [Electronic resource] // The Global Realm. – April 24, 2011. – Mode of access: <http://theglobalrealm.com/2011/04/24/us-weapons-sales-to-israel-disincentives-to-peace/>.
23. Final Agreement Signed for the Purchase of F-35 Fighters. [Electronic resource] // - Israel Defense Forces. – October 8, 2010. – Mode of access: <http://dover.idf.il/IDF/English/News/today/10/10/0803.htm>.
24. Israeli Plans to Buy F-35s Moving Forward. [Electronic resource] // Defense Industry Daily. – July 14, 2011. – Mode of access : <http://www.defenseindustrydaily.com/israel-plans-to-buy-over-100-f35s-02381/>.
25. Opall-Rome B. U.S. To Boost War Stocks In Israel To Record Levels. System [Electronic resource] // Defense News. – November 8, 2010. – Mode of access: <http://www.defensenews.com/story.php?i=4999620>.
26. Грановский О. Помощь США Израилю / О. Грановский [Электронный ресурс] // Портал War Online. – 3 марта, 2002 года. – Режим доступа : <http://www.waronline.org/IDF/Articles/USAid.htm>.
27. Sharp J. U.S. Foreign Aid to Israel / Jeremy Sharp // Congressional Research Service. – September 15, 2010. – P. 29.
28. Гельман З. Израиль к атаке готов / Захар Гельман [Электронный ресурс] // Национальная оборона. – 2010. – №12. – Режим доступа : <http://www.oborona.ru/284/112/index.shtml?id=6824>.
29. Sharp J. U.S. Foreign Aid to Israel / Jeremy Sharp [Electronic resource] // Congressional Research Service. – September 16, 2010. – 33 p. – Mode of access: <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33222.pdf>.
30. Pfeffer A. U.S. to store another \$ 400m worth of emergency military equipment in Israel / A. Pfeffer. [Electronic resource] // Ha'aretz. – November 11, 2010. – Mode of access: <http://www.haaretz.com/print-edition/news/u-s-to-store-another-400m-worth-of-emergency-military-equipment-in-israel-1.324046>.
31. Mark C. Israel: U.S. Foreign Assistance / Clyde Mark // Congressional Research Service. CRS Issue Brief for Congress. – April 26, 2005. – P. 1.
32. Clarke D. Israel's Unauthorized Arms Tranfers / Duncan Clarke // Foreign Policy, 1995.
33. Там само.

Рецензенти: д.політ.н., проф. О. В. Шевчук, д.і.н., проф. Й. М. Шкляж.

© Логвиненко Володимир Вікторович, 2011

Стаття надійшла до редколегії 22 жовтня 2011 р.